

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

УДК 174:34:351.745.5

Ю.В. Кривицький

кандидат юридичних наук
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ

ГУМАНІЗМ ЯК ПРИНЦИП ДІЯЛЬНОСТІ МІЛІЦІЇ УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РЕАЛІЗАЦІЇ

У статті розглянуто сутність гуманізму як принципу діяльності міліції на сучасному етапі реформування МВС України. Особливу увагу приділено аналізу поточного стану та перспективам реалізації гуманістичних засад у діяльності міліції України.

Ключові слова: гуманізм, принцип, міліція, принципи діяльності міліції.

I. Вступ

У сучасних умовах демократичної трансформації українського суспільства перед історико-теоретичними юридичними науками постає важливе завдання з оновлення свого змісту, переорієнтації на осмислення державно-правової реальності з погляду загальноновизнаних взірців демократії, функціонування соціальної і правової державності, механізмів забезпечення та захисту прав і свобод людини та громадянина. Водночас системотвірною ідеєю формування та модернізації правової системи України є утвердження, забезпечення та захист прав і свобод людини та громадянина.

Міліція є основним суб'єктом правоохоронної системи України, і саме на неї покладено завдання з охорони прав і свобод людини та громадянина, забезпечення правопорядку і законності. При цьому працівники міліції як вартіві демократії у справі підтримки правопорядку перебувають на передньому краї захисту прав і свобод усіх громадян [1, с. 8].

Водночас істотною перепорою якісного реформування міліції України є консерватизм у реалізації прав та обов'язків її працівниками, тяжіння до стереотипів, які вже давно не схвалює та не підтримує суспільство. З огляду на таку практику, можна спостерігати певне відчуження людей від міліції, яка покликана захищати їх права, свободи та законні інтереси. Однією з причин такого становища необхідно визнати неспроможність українських правоохоронних

структур забезпечити ефективний діалог з громадянським суспільством у всіх його формах та інститутах, зокрема з підприємницькими структурами, громадськими організаціями, окремими громадянами [2, с. 10].

Останні твердження повністю корелюються з результатами опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова в усіх регіонах України з 29 вересня до 4 жовтня 2011 р. Так, більшість громадян України (57,0%) не підтримують діяльність міліції. Повністю підтримують діяльність міліції лише 6,0% опитаних, підтримують окремі дії – 26,3%. Загалом же громадяни України частіше сприймають міліцію як чинник небезпеки, а не захисту [3].

Інший аспект порушеної нами проблеми полягає в тому, що досі наявні непоодинокі випадки вчинення працівниками міліції злочинів і, як наслідок, притягнення їх до кримінальної відповідальності. Зокрема, у 2011 р. судами визнано винними та винесено вироки стосовно 456 колишніх працівників міліції. Причому через професійну неспроможність, черствість і байдужість до людей, моральну розбещеність, хибну практику розкриття злочинів і досягнення результатів будь-якими шляхами та методами часто трапляються випадки рукоприкладства, знущань і тортур над особами, які підозрюються у вчиненні злочинів чи правопорушень [4].

II. Постановка завдання

Актуальності набуває питання дослідження сутності такого принципу діяльності міліції, як гуманізм, на сучасному етапі перетворення МВС України на правоохоронну інституцію європейського зразка, що й ста-

новить мету статті. Для її досягнення передбачено вирішення таких завдань: проаналізувати існуючі підходи до інтерпретації гуманізму у філософсько-правовій літературі; розглянути напрями втілення гуманізму в праві, організації державної влади та юридичній діяльності; осмислити гуманістичні засади діяльності міліції України.

III. Результати

У філософському енциклопедичному словнику під гуманізмом (від лат. *humanus* – людський, людяний) розуміється система світоглядних орієнтирів, центром яких є людина, її особистість, високе призначення та право на вільну самореалізацію. Гуманізм визначає вивільнення можливостей людини, її благо є критерієм оцінювання соціальних інститутів, а людяність – нормою відносин між індивідами, етнічними й соціальними групами, державами [5, с. 134]. В інших працях поняття “гуманізм” інтерпретується як філософський підхід, що в теоретико-світоглядний спосіб поєднує вчення про людину як визначальну мету та вищу цінність суспільства [6, с. 126]; як цілісна світоглядно-філософська система поглядів, у якій людина визнається найвищою цінністю [7, с. 166]; як філософський, етичний і природно-правовий принцип, що надає людині статусу абсолютної цінності [8, с. 74].

За своєю сутністю, відзначає С.П. Погребняк, гуманізм – це світогляд, у центрі якого знаходиться ідея людини як найвищої цінності, ідеологія, що орієнтується, насамперед, на позитив людини при визнанні її негативу, який потребує контролю й обмежень [9, с. 133]. Гуманізм як шляхетна ідея, продовжує вчений, не міг не знайти своє втілення в праві. Можна з упевненістю стверджувати, що він є однією з найсуттєвіших, органічно властивих праву якостей, з якою пов’язаний так званий другий вимір права як явища духовного життя суспільства. Право ніби переводить гуманістичні ідеали й принципи з соціально-етичної площини в юридичну, внаслідок чого гуманність набуває статусу правового поняття. З цих причин сучасне право іноді афористично визначають як обіцянку людяності, надану однією частиною людей іншій і гарантовану законом. Вищі гуманітарні засади, зумовлені сутністю суспільства і прагненням людини до високого, гідного становища, реалізуються, передусім, у цінностях природного права. Однак гуманізм поряд зі свободою, справедливістю та рівністю, безперечно, є також однією з основних засад позитивного права. Це обов’язково слід урахувувати під час створення, реалізації, застосування і тлумачення норм права [9, с. 136].

В.В. Копейчиков переконаний, що гуманізм у праві – одна з найсуттєвіших, органічно властивих праву якостей. У філософсь-

кому та соціологічному розуміннях право – це загальна міра свободи, рівності та справедливості в суспільстві, яка повинна визначати конкретний зміст кожної норми права. Саме такі соціальні цінності як свобода, рівність, справедливість становлять сутність гуманізму. Право – це, насамперед, система поведінкових стандартів, за якими члени суспільства мають діяти в певних ситуаціях, щоб їхні інтереси узгоджувалися з інтересами та потребами інших людей, державними і громадськими інтересами [10, с. 660].

Відповідно до позиції М.В. Костицького, гуманізм стверджує цінність людської особистості, людського існування, гідність, права, свободи кожної людини [11, с. 13]. А.М. Колодій та А.Ю. Олійник, у свою чергу, відзначають, що гуманізм – це принцип, згідно з яким вищою цінністю є самоцінність кожної людини в сукупності з її невід’ємними правами. Складовими гуманізму є доброта, милосердя, співчуття, співпереживання, увага до людини, прагнення допомогти їй зайняти гідне місце в житті, позбутися негативного [12, с. 208].

А.М. Колодій зараховує принцип гуманізму до загальносоціальних принципів права, що акумулюють у собі витоки духовного життя суспільства, а принцип гуманізму права – до власне принципів права (суб’єктивного). Як наголошує дослідник, останні прямо опосередковують і включають до своєї органіки певну частку змісту загальносоціальних принципів, що мають вирішальне значення для правової системи [13, с. 38].

Заслугує на увагу обґрунтована В.В. Ладиченко точка зору, згідно з якою субстанційною основою гуманістичної парадигми організації державної влади в громадянському суспільстві є принцип гуманізму як стрижневий і системотвірний. Гуманізм є фундаментальною основою організації державної влади, має загальне значення для устрою всієї держави. Цей принцип передбачає визнання цінності людини як особистості, утвердження пріоритету її інтересів у діяльності держави. Гуманізм – це орієнтація на приватні інтереси, на права та свободи людини як вищу цінність [14, с. 375].

Природно, що в сучасних умовах закони, присвячені публічній службі, містять численні приклади безпосереднього посилення на принцип гуманізму. Зокрема, принцип гуманізму прямо згадується як основний принцип державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, дипломатичної служби. Він покладений в основу діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України, Збройних Сил України, військ цивільної оборони України тощо.

У свою чергу, С.Д. Гусарев та О.Д. Тихомиров відзначають, що принципи юридичної

практичної діяльності – це основні засади, вихідні положення, ідеї, які є орієнтирами, вимогами її здійснення, відбивають сутнісні властивості права [15, с. 235]. Серед основних принципів юридичної практичної діяльності дослідники виокремлюють принцип гуманізму [15, с. 237]. Останній знайшов зовнішню об'єктивізацію в низці законів, що регулюють юридичну практичну діяльність, наприклад, у ст. 4 Закону України “Про адвокатуру” від 19.12.1992 р., ст. 3 Закону України “Про міліцію” від 20.12.1990 р.

У юридичній літературі підкреслюється, що ефективна діяльність державних інституцій, застосування норм права, зрештою, забезпечення прав людини та громадянина тісно пов'язані з такою філософсько-правовою категорією, як “принцип”. Така ситуація не є дивною. Адже ще за часів античності акцентувалася увага на тому, що принцип є найважливішою частиною всього (*principium est potissima pars rei*) [9, с. 4]. Очевидно, що ця теза є справедливою і щодо принципів діяльності міліції України.

На думку О.С. Проневича, правові принципи організації та діяльності поліції (міліції) – це основні ідеї (положення), що мають характер безумовних вимог, закріплюються в законодавчих актах або ж впливають зі змісту конкретних норм права та є керівними засадами для органів і посадових осіб, уповноважених на охорону громадського порядку та забезпечення громадської безпеки. Як свідчить практика зарубіжних держав, принципи організації та діяльності поліції закріплені в конституціях, законах про поліцію (органи внутрішніх справ (далі – ОВС), міліцію) та інших нормативно-правових актах, що слугують юридичною основою її діяльності [16, с. 194].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Закону України “Про міліцію”, діяльність міліції будується на принципах законності, гуманізму, поваги до особи, соціальної справедливості, взаємодії з трудовими колективами, громадськими організаціями й населенням. У ретроспективному аспекті слід відзначити, що в “Положенні про радянську міліцію”, затвердженому Постановою Ради Міністрів СРСР від 08.06.1973 р. № 385, гуманізм як принцип діяльності міліції не визначався. Водночас компаративний аналіз джерел права пост-радянських держав дає підстави стверджувати, що гуманізм як засада діяльності поліції (міліції) закріплений у законодавстві Республіки Білорусь, Республіки Молдова, Республіки Вірменія, Азербайджанської Республіки та ін.

У коментарі до ст. 3 Закону України “Про міліцію” наголошено на тому, що гуманізм – це визнання вищої цінності людини, закріплення та забезпечення її прав, умов усебічного розвитку, стимулювання людських від-

носин між громадянами, закріплене у правових і моральних формах. Гуманізм працівника міліції тісно пов'язаний з його правовою культурою, яка характеризується, насамперед, знанням права, чинного законодавства та наявністю поваги до них. Гуманне ставлення до людини, повага до гідності особи є одним з принципів діяльності міліції, яка захищає її права, незалежно від расової чи національної належності, соціального походження, майнового становища, громадянства, віку, статі, освіти, ставлення до релігії, політичних переконань та інших якостей людини [17, с. 12].

Крім того, гуманізм як вихідна засада діяльності міліції закріплений у п. 1.3 Кодексу поведінки працівника органів внутрішніх справ України, затверджений наказом МВС України від 05.11.2011 р. № 825. При цьому зміст цього принципу розкривається та деталізується в інших положеннях зазначеного вище відомчого нормативно-правового акта. Зокрема, при виконанні службових обов'язків та в повсякденному житті працівник ОВС зобов'язаний поважати гідність людини, виявляти до неї гуманне ставлення та повагу (п. 2.1); ставитися до громадян справедливо, уважно, доброзичливо, неупереджено, з почуттям поваги до їх людської гідності, не допускаючи жодних проявів дискримінації щодо статі, раси, віку, мови, релігії, національності, громадянства, соціального походження, освіти, матеріального стану, політичних та інших переконань (п. 2.4); не допускати проявів жорстокого або принизливого ставлення до людей, поважати їх природне право на життя, законні права на свободу думки, совісті, самовираження, збереження здоров'я, мирного зібрання, володіння майном тощо [18].

Гуманізм виступає не тільки як принцип діяльності, а й як морально-цільова настанова ОВС. Він фактично є визнанням цінності кожної людини. Реалізація принципу гуманізму потребує від працівників ОВС діяти так, щоб не відбирати в кожній конкретній особі можливості для розвитку та виявлення здібностей. Разом з тим, гуманізм вимагає якнайшвидшого розкриття злочину, розшуку та затримання особи, яка його вчинила. До того ж, окремою рисою гуманістичного змісту діяльності працівника ОВС є морально-правова активність, яка виявляється у прагненні останнього дати більше користі громадянам, колективу, державі в цілому [19, с. 10].

Відповідно до позиції Є.О. Гіди, гуманність є основним елементом законної підтримки правопорядку в демократичній державі, оскільки: по-перше, обов'язок з надання членам суспільства допомоги є не тільки гуманною діяльністю, а й функцією міліції; по-друге, для збереження демократії важ-

ливо, щоб офіційні особи, наділені повноваженнями застосування сили та позбавлення свободи громадян своєї держави, діяли гуманними методами; по-третє, гуманна підтримка правопорядку необхідна для забезпечення взаємодії із суспільством, що зумовлює ефективність зміцнення правопорядку [2, с. 85].

У цьому контексті, цілком слушно зазначає В.С. Шилінгов, гуманізм має стати універсальним принципом діяльності правової держави, її органів, у тому числі міліції. Працівники цього правоохоронного органу не можуть застосовувати будь-які методи для досягнення поставлених перед ними цілей, для них неприйнятний постулат “мета виправдовує засоби”. Методи та засоби, використовувані міліцією у процесі її діяльності, повинні відповідати вимогам моралі, гуманізму та справедливості. Разом з тим, реалізація гуманістичних засад у діяльності міліції практично можлива лише за умов дієвості гуманістичних критеріїв оцінювання ефективності діяльності міліції, забезпечення високого рівня професіоналізму, а також підвищення загальної та правової культури працівників міліції України [20, с. 4, 9].

Водночас І.М. Кондратьєв наголошує на тому, що проблема насильства як засобу досягнення мети, діалектика гуманізму та насильства надзвичайно важливі для осмислення принципів правоохоронної діяльності. Такий аналіз необхідно здійснити й тому, що повсякденна свідомість досить часто живить ілюзії про всемогутність сили та жорстокості, особливо коли мова йде про боротьбу зі злочинністю. Діалектика мети та засобів у цьому логічному ланцюгу не виключає можливості такої ситуації, коли засоби суперечать меті. Звідси впливає головне завдання – не допустити, щоб неадекватні засоби деформували та спотворювали гуманну і шляхетну мету [21, с. 56].

Саме важливістю та універсальним потенціалом гуманізму як принципу діяльності міліції можна пояснити те, що у зверненні колегії МВС України до особового складу ОВС і військовослужбовців внутрішніх військ від 07.02.2012 р. першим визначено таке концептуальне завдання: максимально наблизити свою діяльність до потреб громадян, перейти від декларацій щодо налагодження партнерських відносин з населенням до реальних кроків у цьому напрямі, втілювати в повсякденній службовій діяльності принцип “людина – понад усе”, цілеспрямовано в межах своєї компетенції усувати всі негаразди, що негативно впливають на якість життя громадян [22, с. 2].

IV. Висновки

Отже, на підставі викладеного вище можна зробити висновки про те, що в сучасній юридичній доктрині гуманізм інтерпретується

як людиносутісний світогляд та принцип права (загальносоціальний або основоположний), відображаючи ставлення до людини як найвищої соціальної цінності, повагу до гідності кожної особи, її права на життя, вільний розвиток, реалізацію своїх здібностей і намагання досягти щастя.

У процесі гуманізації суспільства та зміни ролі держави наявна переорієнтація у визначенні функцій міліції України. Зі складового елементу апарату примусу міліція перетворюється на орган надання певних соціальних послуг, що потребує зміни її завдань і посилення гуманістичних засад діяльності. За мету в такому разі береться не викорінення злочинності, а надання ефективних, якісних послуг для охорони людини від протиправних посягань.

Список використаної літератури

1. Демократичне поліціювання : зб. наук. ст. / за заг. ред. О.М. Бандурки та Дж. Перліна ; наук. ред. О.В. Тягло. – Львів : Астролябія, 2011. – 492 с.
2. Гіда Є.О. Деонтологічні засади забезпечення прав і свобод людини та громадянина працівниками міліції у сфері правопорядку : [монографія] / Є.О. Гіда. – К. : ФОП О.С. Ліпкан, 2011. – 416 с.
3. Українці низько оцінюють роботу міліції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/ukr/news.php?news_id=381. – Заголовок з екрану.
4. Наказ МВС України “Про оголошення рішень судів щодо притягнення до кримінальної відповідальності колишніх працівників міліції” від 07.02.2012 р. № 96.
5. Філософський енциклопедичний словник / [В.І. Шинкарук (гол. редкол.), Є.К. Бистрицький, М.О. Булатов та ін.]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
6. Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко ; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – 2-е вид., доп. і перероб. – К. : Генеза, 2004. – 736 с.
7. Політична енциклопедія / Редкол. : Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. гол.) та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
8. Бачинін В.А. Філософія права : словник / В.А. Бачинін, В.С. Журавський, М.І. Панов. – К. : Ін Юре, 2003. – 408 с.
9. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістова характеристика) : [монографія] / С.П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240 с.
10. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол. : Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 1 : А – Г. – 672 с.
11. Костицький М.В. Гуманізм права як прояв вищих (космічних) законів у суспільс-

- тві / М.В. Костицький // Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави (пам'яті професора В.В. Копейчикова): матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. – К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. – С. 13–15.
12. Колодій А.М. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Правова єдність, 2008. – 350 с.
 13. Колодій А.М. Принципи права України: [монографія] / А.М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
 14. Ладиченко В.В. Гуманістичні основи організації державної влади: [монографія] / В.В. Ладиченко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2007. – 407 с.
 15. Гусарев С.Д. Юридична деонтологія (Основи юридичної діяльності): навч. посіб. / С.Д. Гусарев, О.Д. Тихомиров. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – 495 с.
 16. Проневіч О.С. Принципи діяльності поліції (міліції) в поліцейському праві сучасних зарубіжних держав / О.С. Проневіч // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2009. – № 2. – С. 191–205.
 17. Коментар Закону України “Про міліцію”: науково-практич. посіб. / [В.Д. Сущенко, О.М. Джужа, В.І. Олефір та ін.; за заг. ред. проф. Є.М. Моїсєєва]. – К.: КНТ, 2010. – 304 с.
 18. Наказ МВС України “Про затвердження Кодексу поведінки працівника органів внутрішніх справ України” від 05.11.2011 р. № 825.
 19. Лихолоб В.Г. Гуманизм сотрудника органов внутренних дел как единство уважения к человеку и требовательности к нему: [материалы в помощь лекторам] / В.Г. Лихолоб. – К.: Киевская высшая школа МВД СССР им. Ф.Э. Дзержинского, 1982. – 23 с.
 20. Шилингов В.С. Гуманистические основы деятельности милиции: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 “Теория и история государства и права; история политических и правовых учений” / В.С. Шилингов. – К., 1992. – 20 с.
 21. Кондратьев И.М. Гуманизм и справедливость как профессиональное требование, правовая и нравственная норма деятельности сотрудников органов внутренних дел / И.М. Кондратьев // Милицейская этика и проблемы нравственного воспитания сотрудников органов внутренних дел: межвуз. сборник науч. трудов. – К.: КВШ МВД Украины, 1991. – С. 52–60.
 22. Звернення колегії Міністерства внутрішніх справ України до особового складу органів внутрішніх справ та військовослужбовців внутрішніх військ від 07.02.2012 р. // Іменем Закону. – 2012. – № 6. – С. 2.

Стаття надійшла до редакції 06.06.2012 р.

Кривицкий Ю.В. Гуманизм как принцип деятельности милиции Украины: современное состояние и перспективы реализации

В статье рассмотрена сущность гуманизма как принципа деятельности милиции на современном этапе реформирования МВД Украины. Особое внимание уделено анализу состояния и перспективам реализации гуманистических основ в деятельности милиции Украины.

Ключевые слова: гуманизм, принцип, милиция, принципы деятельности милиции.

Krivitskiy Y. The humanism as principle of the militia of Ukraine: current state and prospects of implementation.

In the article an author was examined the essence of humanism as principle of activity of the militia on the modern stage of reformation of the MIA of Ukraine. The special attention was spared the present state and prospects of realization of humanistic principles in activity of the militia of Ukraine.

Key words: humanism, principle, militia, principles of activity of the militia.